

ŘECKÁ A ŘÍMSKÁ LITERATURA V ČESKÝCH KNIHOVNÁCH VE STŘEDOVĚKU A RENESANCI

Práce tvoří součást obsáhlejšího celku, který má za úkol co nejdříve objasnit charakter rukopisné tradice řecké a římské literatury v českých zemích ve středověku a renesanci. Představuje úvodní, obecnou část, usilující o postžení základních předpokladů a vývojových tendencí šíření klasické literatury v uvedeném prostoru a čase. Hlavní pozornost práce je soustředěna na základní otázku, v jakém rozsahu a v jaké podobě byla zastoupena díla klasické literatury řecké a římské v jednotlivých typech českých knihoven (do Bílé hory). To samo o sobě však není jediným cílem, nýbrž východiskem další snahy, pokusit se na tomto základě ukázat vztah české společnosti v jednotlivých etapách jejího vývoje k řecké a římské literatuře a přispět tak k osvětlení problémů tradic antické kultury či vývoje a charakteru českého humanismu.

(I, 1) Postavení klasické literatury v každé společnosti staršího období feudalismu plně určuje skutečnost, že veškerá vzdělanost a písemná kultura té doby je ovládána církví a má naprosto převážně církevní charakter. Církev — její instituce a duchovenstvo — jako hlavní a v určité vývojové fázi dokonce jako výlučná nositelka písemné kultury v tehdejší Evropě představuje tak současné jediného zprostředkovatele celého literárního dědictví klasického Říma a Řecka. To znamená, že všude tam, kde se vytvořily obecné kulturní předpoklady k akceptování literárního díla, závisel rozsah a intenzita kontaktů čtenářského publika s řeckou a římskou literaturou v jádře na zásadním postoji církve a jejího učení k dílům klasických autorů.

Problém vztahu ke klasické literatuře a vůbec kultuře řecké a římské patřil v křesťanské církvi odedávna a po celý středověk k velmi aktuálním a diskutovaným otázkám. Tato skutečnost neměla svůj původ pouze v teoretických úvahách několika málo církevních učenců a ideologů, nýbrž byla důsledkem možno říci každodenního stýkání a potýkání církve a jejich příslušníků s díly „pohanských“ autorů. Kontakty těchto v zásadě tak hluboce rozporných světů mají nepřetržitě trvání, kolísá toliko jejich intenzita. Zdaleka se jejich vzájemný poměr nevyčerpává v období prvotního formování křesťanského učení, které probíhalo v myšlenkovém ovzduší antiky. Životnost a působnost klasické literatury nikterak nekončí se zánikem antického světa, nýbrž dlouho ještě trvá v raněfeudálním období. Namnoze tehdy představuje základ vzdělání, vzor vlastního literárního snažení i částí a oblíbený konzumní objekt soudobého čtenářského publika. Jestliže v následujících stoletích feudalismu zaznamenává určitý regres, pak tento jev není výrazem nesrozumitelnosti této literatury a nepochopení jejich hodnot v myšlenkově snad konzolidovaném světě křesťanském, ale spíše výsledkem úpadku tradic antické kultury (a institucí vůbec) v rámci obecného tehdy poklesu vzdělanosti a kultury. Jakmile však je vzdělání znovu věnována nezbytná pozornost a je pozvednuto na novou, vyšší úroveň, klasická literatura opět získává živnou půdu a porozumění. Úzké sepětí intenzity rozšíření a působnosti klasické literatury s růstem vzdělanosti a myšlenkovým pokrokem je vůbec charakteristickým rysem tradice klasického literárního dědictví v období středověké církevní kultury.

Oficiální postoj křesťanství a konkrétně pak katolické církve k antické kultuře a jejím produktům jako celku byl vždy zásadně negativní. Středověké církve nikdy během svého stáletého působení nepřiznala na této úrovni nesporným hodnotám klasické vzdělanosti a umění oprávněnost v myšlenkovém životě tehdejšího člověka. Odpor proti svodům a „dábelskému“

učení „pohanských“ autorů se v rozmanitých variacích ozývá z projevů církevních teoretiků, hodnostářů i v prohlášení mnohých synod a koncilů. Má svůj základ a v jádře také přejímá formulace i argumentaci teoretiků prvotní církevní nauky.

V církevní praxi však právě tento oficiální přístup nebyl vždy jediným, přísně dodržovaným a bezvýhradně uplatňovaným názorem. Tak již u prvních církevních otců můžeme pozorovat v jistém smyslu zásadní rozdíl v postupu řeckých autorů na straně jedné a latinských autorů na straně druhé. I když řečtí křesťanští teoretikové pohlíželi na antickou vědu a literaturu jako na něco méně hodnotného, co nedosahuje úrovně křesťanského učení a ani nemůže se mu vyrovnat, přece jen nezaujali k tomuto dědictví tak dalece zamítavý postoj, který byl prosazován v západní, latinské oblasti. Avšak ani zde záhy není příkrý postoj ke klasické literatuře tak jednoznačný. V pozdější době začíná se totiž i v západní církvi prosazovat úsilí o nalezení kompromisu mezi církevní naukou a klasickou vědou. Poprvé zřetelněji zaznívá tento tón u Augustina. Základní aspekty tohoto kompromisu — kritický přístup, tj. vybírat pouze vhodné a přijatelné věci, a klasická literatura jako zdroj vědění, tzn. využívat klasické vědy k hlubšímu studiu Písma a k prohloubení křesťanské nauky — charakterizují tento druhý názorový proud ve středověké církvi, který vedle oficiálního postoje existoval a zvláště mezi církevními vzdělanci nacházel živnou půdu.

Církev a její představitelé se tak ocitali v poněkud tísnivé situaci. Na jedné straně byli tlakem postupujícího vývoje do značné míry nuceni připouštět stále vehementněji uplatňovaný kompromis a na druhé straně s obavami sledovali důsledky uvolněného pronikání klasické literatury do široké masy veškerého duchovenstva. Za této situace dochází posléze k dalšímu kompromisu. Církevní představitelé ve snaze co nejvíce omezit přímý styk vzdělaného publika s klasickou literaturou a mít vliv na regulaci tohoto vzájemného vztahu, usměrňují cestu soudobého čtenáře ke klasickým autorům prostřednictvím vlastních, v církevním duchu redigovaných textů. Různá komentovaná vydání, kompendia, výklady, výbory atp., to je podoba, v jaké mají řečtí a římsští spisovatelé předstupovat před případné zájemce. Neplně, neúplně, zprostředkovaně poznávání klasické literatury jakožto důsledek obranářského postoje církve vůči klasickému literárnímu dědictví je jedním z nejcharakterističtějších rysů postavení této literatury v době úplné nadvlády církevní kultury a vzdělanosti.

Rozdílnost postoje ke klasické literatuře se v církvi projevuje ještě v jiných ohledech. Odlišný je vztah k jednotlivým autorům. Zásadní povahy je pak rozdíl v chápání a uplatňování vztahu ke klasické filosofii na straně jedné a ke klasickému básnictví na straně druhé. Jestliže církev během svého vývoje dovedla nacházet jisté kompromisní řešení svého poměru ke klasickému literárnímu dědictví, pak to platí především o oblasti filosofické literatury v nejširším slova smyslu. Mnohem obtížněji byly naproti tomu uplatňovány zásady kompromisu v případě řeckého a římského básnictví. Zde byl přístup církve daleko zdrženlivější a také nejvíce odmítavý.

Celý tento složitý proces probíhal v rozmanitých obměnách intenzity i šíře projevu v celé sféře vlivu středověké katolické církve. Jestliže v oblastech se starobylou kulturou, kde namnoze na počátku nechyběly přímé kontakty s antickou vzdělaností, probíhal zápas o klasickou tradici za odlišné a pro církev obtížnějších podmínek, vyvíjela se situace v později pokřesťených zemích daleko snáze v dimenzích oficiálního církevního postoje. Chyběly zde starší předpoklady i konkrétní textové opory k širšímu rozvinutí zájmu o klasickou literaturu. Ta zde našla místo jen potud a v takové podobě, jak ji prezentovala běžná ortodoxní církevní praxe. Styk s klasickou literaturou i její užití zůstalo tu v jádře omezeno na oblast školské tradice v duchu artes, chápané však namnoze úžeji a strnule. Donatus (většinou již v upravené podobě), Martianus Capella, Aisopos či Avianus, Cicero, Vergilius, Ovidius, Horatius, Sallustius, Seneca, torzovitý Aristoteles a Platonův Timaios představují obvykle maximální obzor a záběr. V knihovnách se zpravidla objevuje jen několik málo těchto autorů a ve vlastní literární tvorbě jsou jejich vlivy vesměs mizivé.

(I, 2) S prvními projevy humanismu u nás se zcela zřetelně setkáváme v polovině 14. stol. Nositelem prvních humanistických snah a projevů je královský, resp. císařský dvůr či přesněji řečeno královská, resp. císařská kancelář. Nejvýraznější postavou tohoto okruhu je Jan ze Středy, první a nejvýznamnější mezi českými humanisty 14. stol. Jeho vliv na pronikání humanistických novot u nás měl tehdy zásadní význam. Stopy Janova působení ve službách humanistických myšlenek jsou patrné v císařské kanceláři, kde záhy vystupuje okruh příznivců humanismu z řad registrátorů a notářů. Janův význam v tomto směru zvláště vyniká v souvislosti s jeho odchodem na biskupský stolec olomoucký. Olomouc, a vezmeme-li v patrnost Janův vliv na markraběcí dvorec moravském i jeho odezvu ve Slezsku, pak tedy Morava vůbec se stává na sklonku 14. stol. hlavním střediskem humanismu v českých zemích.

Vztah Jana ze Středy k humanismu byl v zásadě hluboký a zasvěcený. Nelze ovšem již

řící, že by Jan přijímal celý myšlenkový komplex prvotního italského humanismu všestranně, všechny jeho projevy s touž intenzitou a bez výhrad. Janova cesta k humanismu vedla přes oblast filologickou, konkrétně gramaticko-rétorickou, a určila také základní rys Janova humanistického profilu. Usměřila Janův poměr k humanismu tím spíše, že osobní zainteresovanost a zaměření se octnulo v živém souladu s hlavním charakteristickým rysem a proudem rané vlny humanismu. Ideál stylistické obratnosti a dokonalosti v duchu umění petrarkovsko-ciceronovského je pro Jana východiskem i vrcholem současně. Ostatní aspekty humanismu, pro další historický vývoj i vývoj humanismu samého zásadně důležité nenalezly u Jana výraznějšího přijetí. Zvláštní důležitost má pak to, že u Jana je patrný nedostatek hlubšího zájmu o přímé poznání antiky a odtud i malá znalost antického světa a jeho tvorby.

Obdobně jako u Jana vyvíjel se tento postoj u jeho žáků a ostatních tehdejších stoupenců humanismu. To souvisí do značné míry se skutečností, že daleko převážná část humanistů se rekrutovala z řad kancelářských pracovníků. Spojení humanismu s tímto prostředím je charakteristické pro počáteční vývoj tohoto myšlenkového hnutí v českých zemích a má své neméně významné pokračování v 15. stol. Příklad Jana ze Středy ukazuje, že v rámci tohoto spojení se pěstuje humanismus příliš jednostranně, se zaměřením na filologickou, rétorickou stránku. I v pokročilém 15. stol., kdy je humanismus chápán mnohem všestranněji, setrvává kancelářské prostředí převážně v tomto svém postoji. Odtud pochopitelně plynul i onen nevýrazný vztah k původní klasické tvorbě, tím spíše, že 14. stol. je obecně v tomto směru obdobím počátků, hledání a vytváření nového poměru k dílům řecké a římské literatury. Neprůneslo tudíž ani 14. stol., století se zcela jasnými stopami humanismu v českém prostředí, výraznějších změn v přijímání a chápání klasické literatury.

(II, 1) Rozbor charakteru školské vzdělanosti v době předbělohorské ukázal, že školské prostředí mělo na rozvoj klasické literární tradice celkově kladný vliv. Nebylo však tomu vždy, ani ve všech oblastech působnosti tehdejšího školství. Školské prostředí zůstávalo poměrně dlouho uzavřeno humanistickým myšlenkám a názorům, třebaže pěstování humanismu v českých zemích bylo již v druhé polovině 15. stol. nemálo intenzivní a dospělo tehdy hlavně v intelektuálních kruzích k výrazným projevům. Zdrženlivý postoj zaujímal v tomto směru škola — převážně utrakvisticky orientovaná — i přes záměrné a úsilné zásahy humanistů zvenčí (tj. z mimoškolského prostředí). Zlom nastal teprve v druhé čtvrtině 16. stol. zásluhou protestantismu, jehož pedagogické názory v pojetí Melancthonové zásadně ovlivnily naprostou většinu tehdejších školských ústavů v českých zemích. Od té doby stále výrazněji se uplatňující humanistické zaměření výuky rozvíjelo pochopitelně i tradici klasické literatury. V rámci gramaticko-rétorického studia dostalo se dílům klasických spisovatelů významného místa. Konkrétně partikulární školy, jejichž vliv na vzdělání obyvательства měl nejširší dosah, připravovaly cestu k dílům klasických spisovatelů tím, že především usilovaly o dosažení znalosti latiny (a částečně též řečtiny) a toto své úsilí budovaly převážně v duchu humanistického pojetí na klasických základech a opíraly o tvorbu klasických autorů. Vztah ke klasické literatuře nebyl zde ovšem bezvýhradný. Vyvíjel se zcela pod vlivem názorů reformačního humanismu, což se zejména projevovalo ve výběru autorů a ve způsobu jejich výkladu. S tím pak do značné míry souvisí skutečnost, že toto seznamování s klasickou literaturou bylo většinou velmi torzovité, omezené na úzký okruh spisovatelů a více méně drobné výňatky z jejich děl. Přesto však v podstatě každodenní styk s touto literaturou byl tu nepochybně velmi závažným momentem.

(II, 2) Domácí knižní trh naproti tomu ani zdaleka tak nepřispíval k podpoře tradice klasické literatury. Organizačně sice dosáhl v průběhu 16. stol. značného rozvoje a dovedl také rozsahem i charakterem nabízené produkce uspokojovat nejrozšířenější sféry zájmu čtenářského publika. V oblasti klasické literatury však stěžil v dostatečné míře uspokojoval poptávku po tvorbě úzkého okruhu základních školských autorů. Proto tam, kde čtenář projevil všestrannější a hlubší zájem o klasickou literární tvorbu, zůstával v zásadě odkázán na zahraniční trh. To ovšem bylo vážnou překážkou rozvoje tradice klasické literatury, zejména v těch vrstvách a u těch čtenářů, kde prvotní, školou podněcený zájem nebyl pevně vyhraněný a kde také možnost styku se zahraničními středisky knižního obchodu nepatřila k běžným či snadným záležitostem. Tím spíše oceníme skutečnost, že klasická literatura byla v mnohých podobných knihovnách — zejména tu jde o knihovny průměrných měšťanských čtenářů — nemálo rozšířena.

(II, 3) Charakter knihovny se v tomto období výrazně mění. Knihovna se především ve srovnání se svým dřívějším vývojem stává daleko obecnějším zjevem. Přestává být institucí obvyklou pouze v církevním prostředí a proniká výrazně do kruhů šlechtických a zejména měšťanských. Knihovna měšťanská — vedle knihovny intelektuálské — vyrůstá v nejvýraznější knižní typ této doby. Vesměs to nebyly drobné sbírky několika málo svazků knih.

Množí se řada velkých knihoven. Počet knih v soukromých sbírkách jde do mnoha set i tisíců. Není tomu tak snad jen u knihoven intelektuálních či zjevně založených a vedených se sběratelským záměrem. Právě v měšťanských kruzích nejsou podobné knihovny nikterak neobvyklé. S tím všim přirozeně souvisela i dalekosáhlá změna v obsahové struktuře knihoven. Rozmanité zájmy početného a přitom různorodého čtenářského publika zanechaly v knihovnách velmi výrazné stopy. Pokud se týče vlastníku problému postavení klasické literatury v českých předbělohorských knihovnách jako celku, je nepochybně nejvýznamnější ta skutečnost, že výskyt této literatury přestává tu být výjimečným zjevem, omezeným na úzký okruh speciálních zájmečů. Časté a nezřídka mnohostranné zastoupení klasické literární tvorby v knihovnách svědčí jednoznačně o tom, že tato literatura nalezla u čtenářského publika své pevné místo, že se stala běžnou součástí tehdejší četby. Její postavení v jednotlivých knihovnách, typech knihoven je ovšem rozdílné, a to jak v ohledu kvantitativním, tak zejména kvalitativním.

Jen malá část církevních knihoven zahrnovala mezi své knihy též díla klasické literatury. Tam, kde tato tvorba nalezla určitě přijetí, stalo se tak vesměs jen dílčím zastoupením jednoho či několika málo spisovatelů. Pozornost tu naprosto převážně zůstává omezena na okruh běžných školských autorů. V popředí zájmu stojí Aristotelovo dílo, jmenovitě jeho filosofické práce. Dílo ostatních spisovatelů (Cicero, Vergilius, Ovidius, Horatius aj.) se pohybuje v úzkém rámci obvyklé školské tradice. To platí zejména o poměrech v institucionálních knihovnách, kde nad průměrně nízkou úroveň vystupují toliko knihovny jezuitských ústavů a kapitulní knihovny pražská a olomoucká. Situace v knihovnách soukromých je v průměru příznivější. S klasickou literaturou se zde setkáváme častěji, v širším a ucelenějším výběru a nezřídka i v dokonalejším textovém podání.

Pokud jde o běžné, průměrné šlechtické knihovny, zaznamenáváme zde obecně velmi nízkou úroveň tradice klasické literatury. Výskyt děl klasické literární tvorby je v těchto knihovnách sporadický a omezuje se na běžná díla základních školských autorů. Zcela odlišná situace je v knihovnách sběratelského zaměření, kde soubor děl klasické literární tvorby je zpravidla neobyčejně rozsáhlý a obsahově mnohostranný. V tom smyslu představují tyto sbírky maximum, jakého u nás bylo v rozšiřování klasické literatury dosaženo. Tento zjev nemůžeme pochopitelně posuzovat jako výraz speciálního a potud i mimořádného zaujetí pro klasickou literární tvorbu. Chápeme jej jako výraz sběratelského úsilí, které se uplatnilo právě tak v okruhu klasické literatury jako v jiných oblastech literární produkce. Nikde také nepozorujeme, že by sběratelský zájem o klasickou literaturu v těchto knihovnách někdy převažoval.

Zastoupení klasické tvorby v měšťanských knihovnách dorůstá takové podoby a mohutnosti, s jakou se s výjimkou intelektuálních knihoven neseťkáváme nikde jinde. Značná část měšťanských knihoven se ani zdaleka nespokojuje s celkem ojedinelým, příležitostným zastoupením díla jednoho či dvou klasických spisovatelů, ale zabírá namnoze velmi široký okruh autorů. Podobně jako v jiných případech, projevuje se i v měšťanských knihovnách vliv školské výchovy a vzdělanosti. Hlavní pozornost je tu věnována těm klasickým spisovatelům (a té části jejich tvorby), kteří patřili k základním oporám školské gramaticko-rétorické výuky (Cicero, Ovidius, Vergilius, Terentius). Tím pozoruhodnější je skutečnost, že v řadě případů je tento okruh často výrazně překročen a různorodě rozvíjen. Toto rozšíření a zjevné prohloubení vztahu ke klasické literární tvorbě je jednak motivováno individuálními podněty a má také v jednotlivých případech rozdílný, individuální charakter, jednak vyrůstá z převažujících tu zájmů a literárních zálib. Odtud také pramení ona mimořádná obliba klasické literatury historické a dramatické.

Tradice klasické literatury dosáhla nejvýznamnějšího rozvoje v intelektuálních knihovnách. Díla řeckých a římských spisovatelů se stala zcela pravidelnou součástí v podstatě všech intelektuálních knihoven. Široký okruh autorů je tu obvykle zastoupen celou řadou soudobých edicí, které podávají dílo příslušného spisovatele buď v úplnosti nebo v hodnotném výběru nejzávažnějších jeho prací. Jednoznačně je patrné, že rozšíření a charakter zastoupení klasické literatury zde přerůstá školské podněty. Vychází z okruhu problematiky vlastní profese či odborných zájmů. Na této úrovni klasická literatura zaujímá rovnoprávné místo vedle soudobé literární produkce. Je pochopitelné, že i v tomto směru charakter a intenzita vztahu nemálo kolísají. To celkem přirozeně plyne z rozdílné struktury intelektuální vrstvy i z odlišné vyspělosti a zaměření jednotlivých jejích složek. Je také samozřejmé, že největšího rozvoje dosahuje tradice klasické literatury v intelektuálních knihovnách u předních humanistických vzdělanců. V přiměřené míře se projevuje též u jednotlivých profesí, jako byli učitelé, úředníci, lékaři ap. I zde zastoupení klasické literatury nejen stojí v úzké spojitosti s potřebami vlastní profese a odtud plynoucích zájmů, ale vyznívá zřetelně jako výraz

záměrně a soustavně realizovaného vztahu ke klasické tvorbě zcela v duchu humanistické erudice.

Rozsah zastoupení klasického básnictví a prózy v jádře vystihuje okruh těchto autorů: z řeckých spisovatelů jsou to Aisopos, Apollonios, Hesiodos, Homér a Proklos, z římských spisovatelů pak Apuleius, Avianus, Catullus, Claudianus, Domitius Marsus, Horatius, Iuvenalis, Lucanus, Lucretius, Martialis, Ovidius, Persius, Propertius, Statius, Tibullus, Valerius Flaccus a Vergilius. Z této početné řady daleko v popředí stanulo dílo Vergiliovo, Ovidiovo a Horatiovo. Jejich dílo ve srovnání s tradicí ostatních klasických autorů je vesměs zastoupeno daleko uceleněji, většinou všech prací, namnoze v souborných vydáních. Kde jsou tyto autoři zastoupeni toliko jednotlivými spisy, převládají u Vergilia Bucolica, u Ovidia Metamorphoses a v případě Horatiové jeho ódy. Pokud se týče dalších autorů, má ještě poněkud obecnější ráz výskyt díla Homérova, které je tu většinou představováno Iliadou, a Aisopových Bajek, často zastoupených v podání Avianově.

Klasickou dramatickou tvorbou reprezentují Terentius, Plautus, Seneca, Sofokles, Aristofanes a Euripides. Daleko nad ostatní činí Terentius. Srovnání s jeho výsadním postavením snese toliko Plautus, méně již Seneca, kdežto výskyt řeckých dramatiků je skrovný. Rozšíření klasické dramatické tvorby úzce souvisí s postupujícím humanismem a spadá do doby velkého rozvoje středověkého, resp. renesančního divadla. Obě tyto skutečnosti určily místo klasického dramatu v tehdejší české společnosti, každá ovšem svým způsobem. V obou případech se významnou měrou uplatnilo školské prostředí.

Z dějepisné literatury nalezá zastoupení díla v podstatě všech významných římských a řeckých historiků. Řada historiků se vyskytuje v knihovnách velmi vzácně, což platí jmenovitě o řeckých autorech. Avšak i v případě římských historiků, kteří ve svém souhrnu byli daleko více rozšířeni, je patrný diferencovaný zájem. Nejčastěji v knihovnách vystupují Salustius, Caesar, Valerius Maximus a zejména Livius. Klasická historiografická tvorba dosáhla nejvýraznějšího zastoupení v knihovnách měšťanských a v knihovnách intelektuálů. Ve většině případů se klasická historiografie objevuje v knihovnách pracemi jednoho, dvou, tří autorů. Existovaly však knihovny, které soustřeďovaly celou rozsáhlou sbírku této tvorby. Takový charakter měla např. knihovna Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic či Ludvíka Korálka z Těšína.

S klasickou filosofickou literaturou se setkáváme ve většině tehdejších knihoven. V souhrnu ji svými díly zastupují hlavně Aristoteles, Cicero, Plutarchus, Platon, Porfyrios, Diogenes L., Xenofon, Seneca, dále Dion Chyrysostomos, Epiktetos, Filostratos, Lukianos, Plotinos, Theofrastes, Apuleius a Cato. Rozsahem zastoupení všechny ostatní autory daleko převyšuje Aristoteles. Zřejmou převahu mají jeho spisy logické, z nich pak Analytika. Druhý nejvýznamnější okruh představují práce psychologické, jmenovitě spis De anima, jemuž se po bok řadí drobné psychologicko-biologické spisy ze souboru tzv. Parva naturalia. Relativně menší pozornost je již věnována ostatním úsekům Aristotelova filosofického díla. Nejčastěji se tu setkáváme s Fyzikou, skrovnější a vzájemně celkem vyrovnaná je účast Metafyziky, Etiky a Politiky. Po Aristotelovi na nejvýznamnějším místě stojí Cicero. V jednotlivých sbírkách však jen výjimečně nacházíme jeho filosofické práce v obsáhlejším souboru. Většinou jde o jeden, dva spisy. Je to zpravidla dílo De officiis, dále spisek De amicitia, Paradoxa a De senectute. Konečně třetím v knihovnách nejčastěji zastoupeným autorem je Plutarchos. Zaujímá toto postavení do značné míry díky svým Životopisům. Nemenší účast však tu vykazuje i jeho sbírka Ethika. Platonovo rozsáhlé filosofické dílo zastupuje i nadále většinou jeho dialog Timaios. Porfyria zastupují již dříve obvyklá Isagoge k Aristotelovým Kategorii, Senecu jeho Epistulae morales a Diogena pochopitelně jeho Historie filosofů. Ostatní zmínění filosofové se vyskytují v knihovnách celkem sporadicky a v podstatě se s nimi setkáváme jen v knižních sbírkách předních humanistických vzdělanců.

V oblasti přírodovědné literatury jsou hlavními představiteli klasické tvorby Aristoteles, Galenos, Hippokrates, Eukleides a Ptolemaios. Jejich dílo rozsahem svého zastoupení daleko převyšuje přírodovědné práce ostatních řeckých či římských spisovatelů. Rozsáhlé přírodovědné dílo Aristotelovo vyskytuje se v knihovnách nejčastěji. To platí zejména o 15. stol. a značné části 16. stol. V průběhu dalších desetiletí pozornost věnovaná Aristotelovi klesá. Z jednotlivých Aristotelových prací je nejběžnější Fyzika, dále pak pojednání De generatione et corruptione, De coelo et mundo, Meteorologika a soubor drobných prací, tradovaných pod názvem Parva naturalia. Neméně výrazné zastoupení nacházejí oba řečtí lékaři Hippokrates a Galenos. Většinou tu však jde pouze o jednotlivá pojednání, dílčí výňatky, různé sestavené výběry a rozličné komentáře. Obdobně se jeví situace u Ptolemaia a Eukleida. Naopak Strabonovo zeměpisné dílo Geografika je známo v úplnosti, je však v tehdejších knihovnách vzácným zjevem. Práce římských autorů zaujímají vcelku pořádné místo. Po-

někud větší pozornosti se těší toliko Plinius Maior. Pouze ve výjimečných případech je věnován zřetel geografické práci Pomponia Mely De chorographia libri III a spisům o zemědělství, Catonovu De agricultura, Varronovu Rerum rusticarum libri III a Columellovu De re rustica libri XIII a zejména Senecově práci Naturalium quaestionum libri VII.

Zastoupení klasické gramatické literatury je poměrně skrovné. Setkáváme se s ní v podstatě jen v knihovnách intelektuálů, především školských pracovníků, a v knihovnách školských ústavů. Z autorů se vyskytují pouze Diomedes, Donatus, Priscianus, Servius, Varro. K nim lze ještě přiřadit známou příručku pro studia tzv. artes liberales — Martiana Capelly De nuptiis Philologiae et Mercurii. Častější jsou toliko spisy Donátovy a Priscianovy.

Pokud se týče klasické rétorické literatury, stojí v popředí pochopitelně Cicero. Z jeho teoretických spisů je to jednak De oratore, porůznu též Rhetorici libri II, hlavně však Ciceronovi počítaná Rhetorica ad Herennium. Ciceronovy řeči se vyskytují namnoze v souborných vydáních. V oblasti teoretické literatury se Ciceronovi hojností výskytu plně vyrovnává Quintiliánova příručka Institutiones oratoriae. Skrovně zastoupené Isokratovy řeči tu vystupují v latinském podání. Výjimečným zjevem je též Aristotelova Rétorika.